

Από τον επιτονισμό της Τσακωνικής: οι μελωδίες των πολικών ερωτήσεων

ΝΙΚΟΣ ΛΙΟΣΗΣ

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ.

1. Εισαγωγή

Είναι γνωστό ότι τα τελευταία χρόνια οι σπουδές φωνολογίας των νεοελληνικών διαλέκτων παρουσιάζουν άνθιση και ότι υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός ειδικών μελετών. Όμως μέσα στο πλαίσιο αυτό είναι ηχηρή η απουσία προσωδιακών αναλύσεων που να στοχεύουν στην περιγραφή και ερμηνεία της επιτόνισης της ελληνικής και των διαλέκτων της και αυτό οφείλεται γενικά, σύμφωνα με την Arvaniti (2009), στη συχνή συσχέτιση της επιτόνισης με παραγωγιστικές όψεις του γλωσσικού φαινομένου. Μπορεί επίσης να αποδοθεί πιθανότατα στην ισχυρή εξάρτηση της επιτόνισης από τα πραγματολογικά και συνομιλιακά συμφραζόμενα, πράγμα που δυσχεραίνει την κάλυψή της από αμιγώς φωνολογικές θεωρίες. Δικαιολογείται τέλος από την ελλιπή μελέτη των ίδιων των νεοελληνικών διαλέκτων.

Από όσο μπορώ να γνωρίζω οι μόνες σχετικές εργασίες που περιλαμβάνουν διαλεκτικά δεδομένα για την επιτόνιση της ελληνικής, και συγκεκριμένα για τις πολικές ερωτήσεις σε βόρεια ιδιώματα είναι αυτές του Papazachariou (1998, 2004) και Papazachariou & Archakis (2001). Σχετικά πρόσφατες (2011) είναι οι δύο ομαδικές ανακοινώσεις από τους Gryllia et al. (2011) και Tsiplakou et al. (2011) για την επιτόνιση των ερωτήσεων σε διαλέκτους όπως η κρητική, η κυπριακή και η κερκυραϊκή, αν και τουλάχιστον στην πρώτη από αυτές τις ανακοινώσεις αντικείμενο είναι όχι οι ίδιες οι μελωδίες αλλά η αξιολόγηση και ταυτοποίησή τους από άλλους ομιλητές.

2. Σκοπός, αντικείμενο, μέθοδος

Σκοπός της εργασίας είναι η συμβολή στη μελέτη της επιτόνισης των νεοελληνικών διαλέκτων και αντικείμενό της οι πολικές ερωτήσεις (ΠΕ) της Τσακωνικής.¹ Η διάλεκτος αυτή έχει σχετικά μεγάλη γενετική και τυπολογική απόσταση από τις υπόλοιπες ελληνικές ποικιλίες, απόσταση εμφανής στη μορφολογία, στη σύνταξη, στο λεξιλόγιο και φυσικά στη φωνολογία.² Αν επομένως υπάρχουν νεοελληνικές διάλεκτοι που διαφέρουν σε όψεις της επιτονικής τους φωνολογίας από την ΚΝΕ, τότε πιθανότατα η Τσακωνική είναι μία από αυτές.

Οι πολικές ερωτήσεις που αναλύονται εδώ έχουν αντληθεί από ένα corpus Τσακωνικού προφορικού λόγου διαθέσιμο στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Α.Π.Θ.³ Το corpus αυτό προέκυψε από την απομαγνητοφώνηση ψηφιακού ηχητικού υλικού το οποίο συλλέχθηκε

¹ Στη σχετική ανάλυση δεν λαμβάνεται υπόψη η μικρασιατική Τσακωνική (Τσακωνική της Προποντίδας), που είναι σήμερα εξαφανισμένη και που έχει διαφορές σε συντακτικό και προσωδιακό επίπεδο. Επομένως η Τσακωνική ταυτίζεται εδώ με την πελοποννησιακή ποικιλία της.

² Βλ., για παράδειγμα, Tzitzilis (2014), όπου επιβεβαιώνεται και ενισχύεται με την παράθεση επιπλέον στοιχείων και επιχειρημάτων η παλιά άποψη ότι η Τσακωνική αποτελεί συνέχεια της αρχαίας λακωνικής και ότι δεν πηγάζει από την ελληνιστική κοινή, όπως όλες οι υπόλοιπες νεοελληνικές διάλεκτοι.

³ Σε λίγες περιπτώσεις όπου ενδιαφέρει μόνο η συντακτική σειρά των όρων χρησιμοποιήθηκαν επικουρικά και παραδείγματα από τις διαθέσιμες γραπτές πηγές για τη διάλεκτο (κείμενα, λεξικά, γραμματικές). Σε αυτές τις περιπτώσεις η πηγή αναφέρεται στο τέλος του παραδείγματος και στη βιβλιογραφία.

σε έρευνες πεδίου κατά την περίοδο 2000-2004 και με τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης. Αποτελείται ανάμεσα στα άλλα από ελεύθερες συνεντεύξεις μελών της γλωσσικής κοινότητας και περιλαμβάνει διαλόγους, αφηγήσεις, βιώματα κλπ. σε ανεπίσημο, απροετοίμαστο λόγο και οικείο, καθημερινό ύφος. Το συγκριτικό πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής σε σχέση με τον τεχνητό λόγο που παράγεται εν κενώ σε εργαστηριακές συνθήκες είναι ότι καλύπτει ένα ευρύ φάσμα πραγματολογικών πρακτικών (π.χ. εστίασης, θεματοποίησης, υπονοημάτων κλπ.) που προκύπτουν αβίαστα και τυχαία σε συνθήκες πραγματικής επικοινωνίας και είναι κρίσιμες για τη μελέτη της επιτόνισης. Βέβαια, στο εργαστήριο μπορεί κανείς να πειραματιστεί με διαφορετικές μελωδίες πάνω σε εκφωνήματα πανομοιότυπα ως προς το τεμαχιακό υλικό και τη σειρά των όρων. Δεν αντιμετωπίζει επίσης φυσικά εμπόδια στην καταγραφή (όπως, για παράδειγμα, ο θόρυβος υποβάθρου ή οι επικαλύψεις μεταξύ ομιλητών και ομιλητριών). Όμως τέτοιου είδους μειονεκτήματα ξεπεράστηκαν ως ένα βαθμό εδώ λόγω του σχετικά μεγάλου όγκου των διαθέσιμων δεδομένων.

Ένα γεγονός που έπρεπε να ληφθεί υπόψη ήταν ότι η Τσακωνική αποτελεί σήμερα θνήσκουσα γλώσσα σε καθεστώς έντονης και άνισης επαφής με την ΚΝΕ, εμφανίζει δηλαδή όλα τα τυπικά σημάδια γλωσσικής φθοράς και συρρίκνωσης (Liosis 2007). Για το λόγο αυτό επιλέχθηκαν πολιτικές ερωτήσεις από το λόγο επαρκών ομιλητών και ομιλητριών μεγάλης ή πολύ μεγάλης ηλικίας (65 έως 95 ετών) με το ζητούμενο να βρεθούν εκφωνήματα με όσο το δυνατό μικρότερη επίδραση από τις αντίστοιχες μελωδίες της ΚΝΕ.

3. Θεωρητικό και τυπολογικό πλαίσιο και υποθέσεις εργασίας

Η ανάλυσή των δεδομένων εντάσσεται στο θεωρητικό πλαίσιο της αυτοτεμαχιακής-μετρικής (AM) προσέγγισης της επιτονικής φωνολογίας (Pierrehumbert 1980, Ladd 2008) και ειδικά της επιτονικής φωνολογίας της ΚΝΕ (Grice et. al. 2000; Arvaniti & Baltazani 2005; Arvaniti et. al. 2006; Baltazani 2006). Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται η εφαρμογή στο υλικό μιας παραλλαγής του GRTtoBI, ενός εργαλείου φωνολογικής αναπαράστασης και επισημείωσης προφορικών σωμάτων κειμένων που αναπτύχθηκε από τις Arvaniti και Baltazani (2005) με βάση το αντίστοιχο σύστημα για την αμερικανική αγγλική (Silverman et al. 1992; Beckman et al. 2005). Η AM θεωρία προκρίνεται εδώ επειδή είναι η ευρύτερα χρησιμοποιούμενη σήμερα και επειδή είναι σε θέση να προβεί σε τυπολογικές προβλέψεις για την ανάλυση του επιτονισμού άλλων γλωσσών: προσφέρεται επομένως για τη συγκριτική και αντιπαραθετική μελέτη του επιτονισμού της Τσακωνικής.

Εξίσου επιτυχημένη είναι η προσέγγιση του Papazachariou (2004), ο οποίος υιοθετεί στο πλαίσιο της βρετανικής παράδοσης μια μεικτή σημασιολογική-προσωδιακή προσέγγιση, όπου οι διάφορες μελωδίες των πολικών ερωτήσεων κατηγοριοποιούνται ανάλογα με το βαθμό πιθανότητας που έχει το προτασιακό τους περιεχόμενο να αληθεύει. Σε ένα τόσο προκαταρτικό στάδιο όμως όσο είναι η μελέτη του Τσακωνικού επιτονισμού μονάδα ανάλυσης πρέπει να είναι η «εξ ορισμού» πολική ερώτηση (“citation form”) και πρέπει να θεωρηθεί ότι τέτοια είναι η ερώτηση για την οποία τα ομιλούντα άτομα, στο πνεύμα του Papazachariou (2004), θα είχαν μηδενική πληροφόρηση ως προς την αληθειακή της τιμή.

Κρίσιμη επίσης για την ανάλυση που επιχειρείται εδώ είναι η τυπολογική γενίκευση της Nespor (1999: 246-8), σύμφωνα με την οποία η πολική ερωτηματικότητα σημειώνεται διαγλωσσικά:

- α) με την προσθήκη ενός ερωτηματικού στοιχείου σε συγκεκριμένη θέση (το στοιχείο αυτό μπορεί να είναι γραμματικό / λειτουργικό, για παράδειγμα ένα πρόσφυμα ή ερωτηματικό μόριο, οπότε μιλάμε για μορφολογική σήμανση, ή μπορεί να είναι λέξη ή φράση, οπότε μιλάμε για λεξιλογική σήμανση),
- β) με αλλαγές στη σειρά όρων (συντακτική σήμανση),

γ) με την εμφάνιση ανοδικής επιτονικής καμπύλης στο μεταπυρηνικό μέρος μιας φράσης (προσωδιακή σήμανση).

Προφανώς μια γλώσσα μπορεί να εφαρμόζει περισσότερες από μία από τις παραπάνω δυνατότητες. Για παράδειγμα η ΚΝΕ χρησιμοποιεί και λειτουργικά στοιχεία όπως το ερωτηματικό μόριο *μήπως* και αλλαγές στη βασική συχνότητα για την έκφραση της πολικής ερωτηματικότητας. Μάλιστα η Baltazani (2007) έδειξε ότι στην ΚΝΕ υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα σε αυτές τις δύο στρατηγικές: οι απλές πολικές ερωτήσεις της ΚΝΕ έχουν εξ ορισμού τον προτασιακό τόνο στο ρήμα ενώ αντίθετα σε αυτές με το *μήπως* φαίνεται ότι ο προτασιακός τόνος ευθυγραμμίζεται με το δεξί άκρο της φράσης, όπως δηλαδή στις δηλώσεις. Η ερμηνεία που δίνει η ίδια για αυτήν την αναντιστοιχία είναι η εξής: απουσία ενός γραμματικού μορίου για το μαρκάρισμα της ερώτησης, είναι το ρήμα που ως κεφαλή της προσωδιακής του φράσης φέρει τον «επιτονικό μορφολογικό δείκτη ερώτησης».

Η Τσακωνική είναι η μόνη ελληνική ποικιλία που χρησιμοποιεί και τους τρεις μηχανισμούς, υπάρχει δηλαδή στο ρεπερτόριο των ομιλητών / ομιλητριών και η προαιρετική δυνατότητα συντακτικής αντιστροφής όρων της πρότασης για την πραγμάτωση της πολικής ερωτηματικότητας. Το εκφώνημα στο (1α) είναι δήλωση και στο (1β) πολική ερώτηση:

- (1) Η αντιστροφή όρων στις απλές πολικές ερωτήσεις
- α. *n-es* Θιμίμνε
DO3SG-AUX2SG.PRES remember.PTCP.M.SG
'Το θυμάσαι'
- β. Θιμίμνε *n-ési?*
remember.PTCP.M.SG DO3SG-AUX2SG.PRES
'Το θυμάσαι;'

Η μετοχή *θιμίμνε* από τη μια και η αντωνυμία και το βοηθητικό ρήμα *n-es(i)* από την άλλη έχουν αλλάξει αμοιβαία θέση στο (1β) σε σχέση με το (1α). Στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν η Τσακωνική ανήκε στις διαλέκτους με αντωνυμικά εγκλιτικά δεύτερης θέσης (Liosis 2017): αυτά εμφανίζονταν προρηματικά παρουσία μιας προηγούμενης *χ*-φράσης⁴ ή μεταρηματικά αν το ρήμα βρισκόταν σε αρχική θέση. Αντίστοιχη συντακτική συμπεριφορά είχε και το βοηθητικό ρήμα *έρι / έμι* 'είμαι', που χρησιμοποιείται στη διάλεκτο μαζί με την ενεστωτική μετοχή για το σχηματισμό του ενεστώτα και του παρατατικού. Μάλιστα η κλιτικοποίηση του βοηθητικού οδήγησε στο σχηματισμό κλιτικών συμπλεγμάτων από μια αντωνυμία και έναν τύπο του βοηθητικού με σταθερή σχετική σειρά, όπως φαίνεται και στο παράδειγμα (1): το βοηθητικό κλιτικό έπεται πάντοτε του αντωνυμικού, ανεξάρτητα από τη θέση τους σε σχέση με το ρήμα. Σήμερα τα κλιτικά της Τσακωνικής έχουν γενικά εξελιχθεί σε προκλιτικά όπως άλλωστε συμβαίνει και στην ΚΝΕ και στις υπόλοιπες δυτικές διαλέκτους. Όμως στις πολικές ερωτήσεις η παλιά σύνταξη των κλιτικών μπορεί να διατηρείται, και αυτό συμβαίνει γιατί συνδέθηκε με την απόδοση της ερωτηματικότητας. Επομένως, σε μια πολική ερώτηση το αντωνυμικό και το βοηθητικό κλιτικό μπορούν να εμφανίζονται μεταρηματικά ή προρηματικά όταν σε αρχική θέση είναι το ρήμα, αλλά συντάσσονται υποχρεωτικά πριν από το ρήμα όταν σε αρχική θέση υπάρχει ένα ερωτηματικό μόριο όπως το *mi* 'μη', το *mipros* 'μήπως', το *ba tse* 'μπας και'. Με άλλα λόγια οι μηχανισμοί της συντακτικής αντιστροφής και της προσθήκης ενός αρχικού ερωτηματικού στοιχείου αποκλείονται αμοιβαία. Αυτό φαίνεται στο παράδειγμα

⁴ Το *χ* νοείται ως μια «λειτουργική» λέξη (σύνδεσμος, δείκτης συμπληρώματος, ερωτηματικό στοιχείο, τροπικό ή αρνητικό μόριο) ή ένα εστιασμένο συστατικό της πρότασης.

(2), όπου το ερωτηματικό *mi* καθιστά μη γραμματική τη μεταρρηματική τοποθέτηση του κλιτικού *nd(i)*:

- (2) Ασύμβατοι μηχανισμοί: ερωτηματικό μόριο και συντακτική αντιστροφή
 mí nd erékaí i rónu? (*mí erékaí ndi)
 Q DO2SG found.3PL the Pains
 ‘Μήπως σε βρήκαν οι πόνοι;’ (Costakis 1986-7.3: 394)

Συνεπώς, μιλώντας τυπολογικά, η Τσακωνική διαθέτει τρεις τύπους πολικών ερωτήσεων:

- α) τις απλές πολικές ερωτήσεις, οι οποίες ως προς τη συντακτική σειρά των όρων τους ταυτίζονται με τις δηλώσεις,
- β) τις αντεστραμμένες πολικές ερωτήσεις,
- γ) τις πολικές ερωτήσεις με αρχικό ερωτηματικό μόριο, οι οποίες ως προς τη συντακτική σειρά των όρων τους ταυτίζονται με τις απλές πολικές ερωτήσεις και τις δηλώσεις.

Η αρχική υπόθεση εργασίας ήταν ότι η συντακτική αντιστροφή επαναφέρει τον προτασιακό τόνο της ερώτησης από το ρήμα στο δεξί άκρο της φράσης, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα ερωτηματικά μορφήματα αρχικής θέσης. Με άλλα λόγια η μελωδία των πολικών ερωτήσεων μπορεί να εξαρτάται στη διάλεκτο όχι μόνο από προσωδιακούς και μορφολογικούς παράγοντες αλλά και από συντακτικούς. Η ανάλυση των δεδομένων όχι μόνο επιβεβαίωσε την υπόθεση αυτή αλλά έδειξε, όπως θα φανεί παρακάτω, ότι υπάρχουν και άλλες, ενδεχομένως σημαντικότερες, όψεις της επίδρασης του συντακτικού παράγοντα στην επιτόνιση των πολικών ερωτήσεων της διαλέκτου καθώς και άλλες διαφορές σε σχέση με τις πολικές ερωτήσεις της ΚΝΕ.

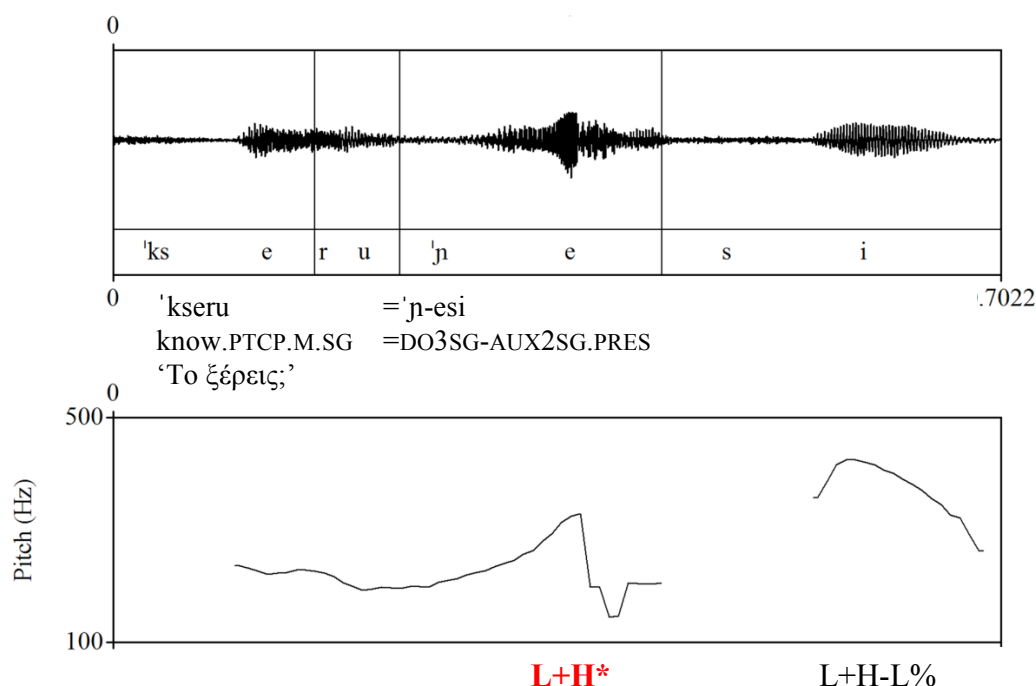
Με βάση τις υπάρχουσες εργασίες στο πλαίσιο της ΑΜ θεωρίας για την επιτόνιση των πολικών ερωτήσεων στην ΚΝΕ ισχύουν τα εξής:

- α) Η μελωδία των εξ ορισμού πολικών ερωτήσεων είναι L*H-L% με τον L* πυρηνικό τόνο, όπως αναφέρθηκε ήδη, να βρίσκεται στο ρήμα (Grice et al. 2000). Η Arvaniti 2009 προτείνει ότι το φραστικό ύψος (ΦΥ) είναι διτονικό (L+H-) και άρα η βασική μελωδία είναι L*L+H-L%
- β) Σύμφωνα με τους Arvaniti et al. (2006), αν η εστίαση είναι πρώιμη, το ΦΥ H- ευθυγραμμίζεται με την τελευταία τονισμένη συλλαβή ενώ, αν εστιασμένο είναι το δεξιότερο συστατικό, το ΦΥ H- βρίσκεται στην εντελώς τελευταία συλλαβή ανεξάρτητα από το αν είναι τονισμένη ή όχι.

4. Η ανάλυση των δεδομένων της Τσακωνικής

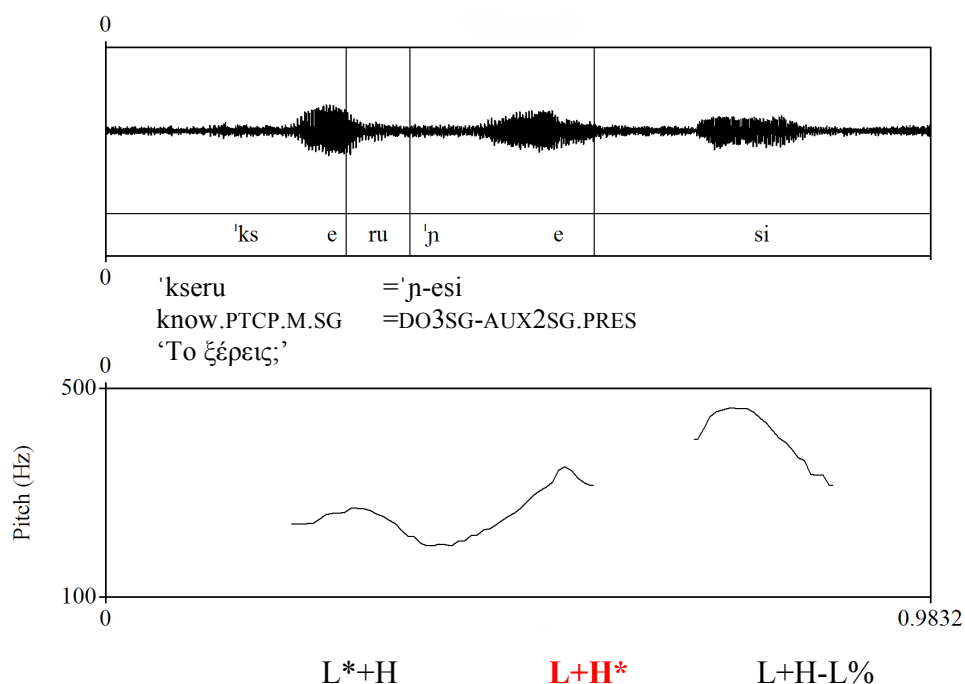
Τι από τα παραπάνω ισχύει στη διάλεκτο; Στη συνέχεια (Εικόνα 1) παρατίθεται μια μονολεκτική αντεστραμμένη πολική ερώτηση, η οποία διαθέτει ένα μόνο επιτονικό ύψος (EY), που είναι πυρηνικό (ΠΕΥ) και διτονικό. Η ερώτηση καταλήγει σε χαμηλό οριακό τόνο (OT):

Εικόνα 1: Αντεστραμμένη μονολεκτική ΠΕ (ένα ΕΥ: πυρηνικό και διτονικό· χαμηλός ΟΤ)

Καταρχάς επισημαίνεται ότι τέτοιες φράσεις που αποτελούνται από μία μόνο προσωδιακή λέξη, τον περιφραστικό ρηματικό τύπο, εμφανίζουν κάποια από τα πλεονεκτήματα των μονολεκτικών εκφωνημάτων άλλων γλωσσών (π.χ. δεδομένη εστίαση, δεδομένο φραστικό όριο) αλλά στα τσακωνικά, λόγω της κινητικότητας του κλιτικών, είναι συντακτικά μαρκαρισμένες και αυτό τις καθιστά πραγματικές ερωτηματικές προτάσεις, όχι απλώς δηλωτικές ερωτήσεις. Επίσης είναι δυνατό, αν και όχι υποχρεωτικό, να φέρουν και προπυρηνικό ΕΥ καθώς αναπτύσσεται ρυθμικός τόνος για την αποφυγή καταστρατήγησης της τρισυλλαβίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις θεωρείται ότι ο πυρήνας ευθυγραμμίζεται με τη συλλαβή που φέρει το ρυθμικό τόνο (=τη δεξιότερη από τις δύο). Αυτό φαίνεται στην επόμενη εικόνα, η οποία αναπαριστά ένα εκφώνημα κατά τα άλλα πανομοιότυπο με το προηγούμενο:

Εικόνα 2: Αντεστραμμένη μονολεκτική ερώτηση (δύο ΕΥ: προπυρηνικό, πυρηνικό (διτονικό)· χαμηλός ΟΤ)

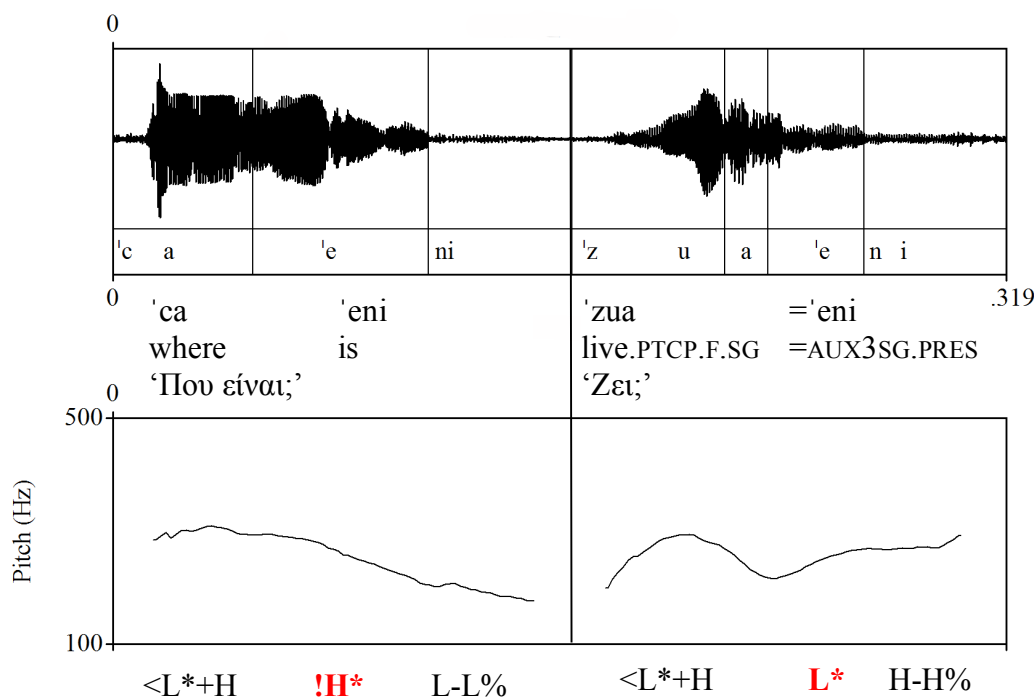

Πιο συγκεκριμένα στη μελωδική καμπύλη της Εικόνας 1 έχουμε μόνο ένα ΕΥ, το πυρηνικό, στην τονισμένη συλλαβή *ne*. Το χαμηλό μέρος του πυρήνα πραγματώνεται ως πλάτωμα χαμηλής συχνότητας ως τη συλλαβή αυτή. Στην καμπύλη της Εικόνας 2 ο δευτερεύων λεξικός τόνος στη μετοχή *kséru* συνοδεύεται από το προπυρηνικό διτονικό ύψος L*+H που είναι γνωστό και από την ΚΝΕ. Το χαμηλό μέρος του πυρήνα πραγματώνεται ως βύθιση στην έμβαση της τονισμένης συλλαβής.

Το σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τις δύο παραπάνω καμπύλες είναι ότι το ΠΕΥ δεν είναι L* αλλά L+H* και αυτό συνιστά βασική διαφορά σε σχέση με τη ΚΝΕ. Η καθοδική φορά προς το τέλος του τονισμένου φωνήεντος θα πρέπει πιθανότατα να ερμηνευθεί ως προετοιμασία για το χαμηλό μέρος του ΦΥ που ακολουθεί και αυτό παρέχει τυπολογική στήριξη στη θέση των Arvaniti et al. (2006) ότι το ΦΥ των πολικών ερωτήσεων είναι πράγματι διτονικό. Το ΠΕΥ L+H* δηλώνει στην ΚΝΕ περιορισμένη εστίαση (narrow focus). Θα μπορούσε δηλαδή να υποτεθεί ότι υπάρχει εστίαση με κάποιο τρόπο στο βοηθητικό *ési* σε αντίθεση με τη μετοχή αλλά από τη στιγμή που όλη η ακολουθία αποτελεί μία προσωδιακή λέξη δεν είναι σαφές πώς θα στηριζόταν θεωρητικά η άποψη ότι το μισό συστατικό είναι εστιασμένο και το άλλο μισό όχι. Εναλλακτικά θα μπορούσε να θεωρηθεί ad hoc ότι το ύψος αυτό είναι στην πραγματικότητα μεταπυρηνικό και παρεμβάλλεται μεταξύ ενός L* ΠΕΥ και του ΦΥ. Αλλά και αυτό δύσκολα μπορεί να ισχύει επειδή έρχεται σε αντίθεση με το ότι, τουλάχιστον στην ΚΝΕ, οι υπόλοιπες συλλαβές μετά τον πυρηνικό τόνο εμφανίζονται χωρίς ύψος (de-accented) και, κυρίως, με το ότι η πρώιμη εστίαση θα επέβαλλε στο ΦΥ να πραγματωθεί αριστερότερα.

Τα δεδομένα της διαλέκτου δείχνουν όμως ότι στις πολικές ερωτήσεις μπορεί να υπάρχει και ο μονοτονικός L* πυρήνας. Αυτό φαίνεται στην κυματομορφή και στη βασική συχνότητα της δεύτερης επιτονικής φράσης της Εικόνας 3:

Εικόνα 3: Μερική ερώτηση και αντεστραμμένη μονολεκτική ΠΕ (μονοτονικός πυρήνας, υψηλός ΟΤ)

Η πρώτη επιτονική φράση, *cá éni*, είναι μια μερική ερώτηση που συμπεριλήφθηκε για λόγους σύγκρισης και ελέγχου, η οποία καταλήγει όπως και οι αντίστοιχες ερωτήσεις της ΚΝΕ σε χαμηλό ΦΥ και χαμηλό ΟΤ. Ενδιαφέρει η δεύτερη επιτονική φράση *zúa éni* που έχει πράγματι χαμηλό μονοτονικό πυρηνικό ύψος στην πρώτη συλλαβή του βοηθητικού αλλά καταλήγει σε

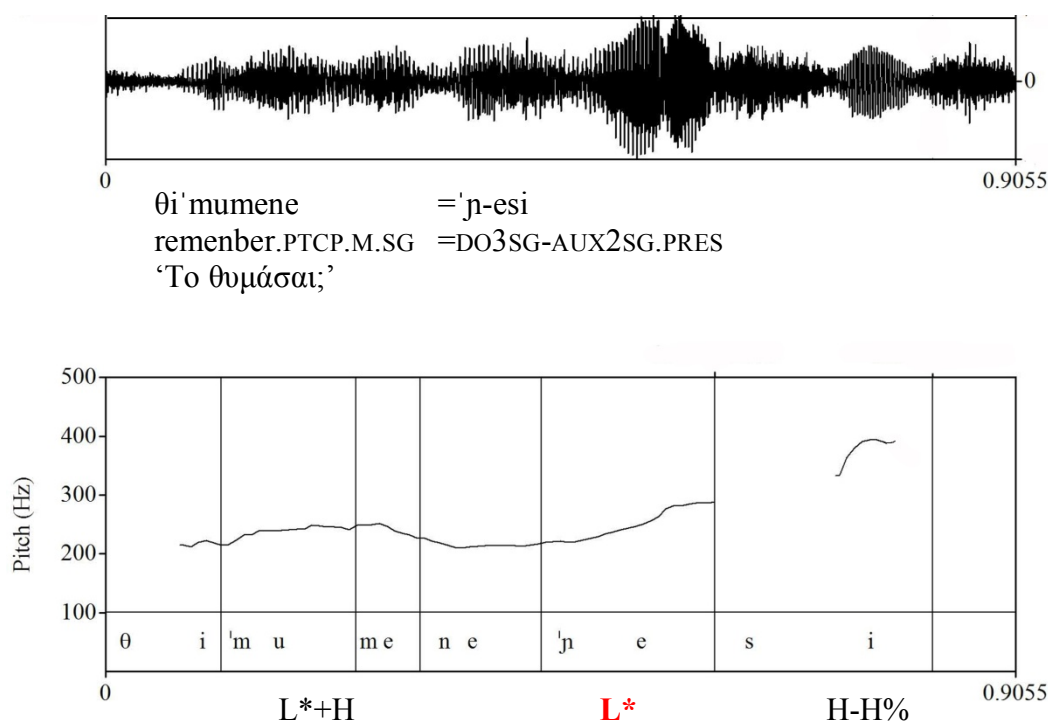
H-H φραστικό ύψος και οριακό τόνο. Ο συνδυασμός αυτός στην ΚΝΕ συνδέεται συνήθως με τη λεγόμενη άνοδο συνέχειας, κάτι που προφανώς δεν ισχύει εδώ.

Επομένως με βάση την ποιοτική ανάλυση που προηγήθηκε φαίνεται ότι στις πολικές ερωτήσεις της Τσακωνικής υπάρχουν πιθανότατα δύο επιτονικά πρότυπα που αφορούν τη συνεξάρτηση πυρήνα και οριακού τόνου και που το καθένα περιγράφεται ως εξής:

- (3) Οι δύο επιτονικές μελωδίες των πολικών ερωτήσεων
 α. Αναμενόμενος L% οριακός τόνος αλλά μη αναμενόμενο L+H* ΠΕΥ.
 β. Αναμενόμενο L* ΠΕΥ αλλά μη αναμενόμενος H% οριακός τόνος.

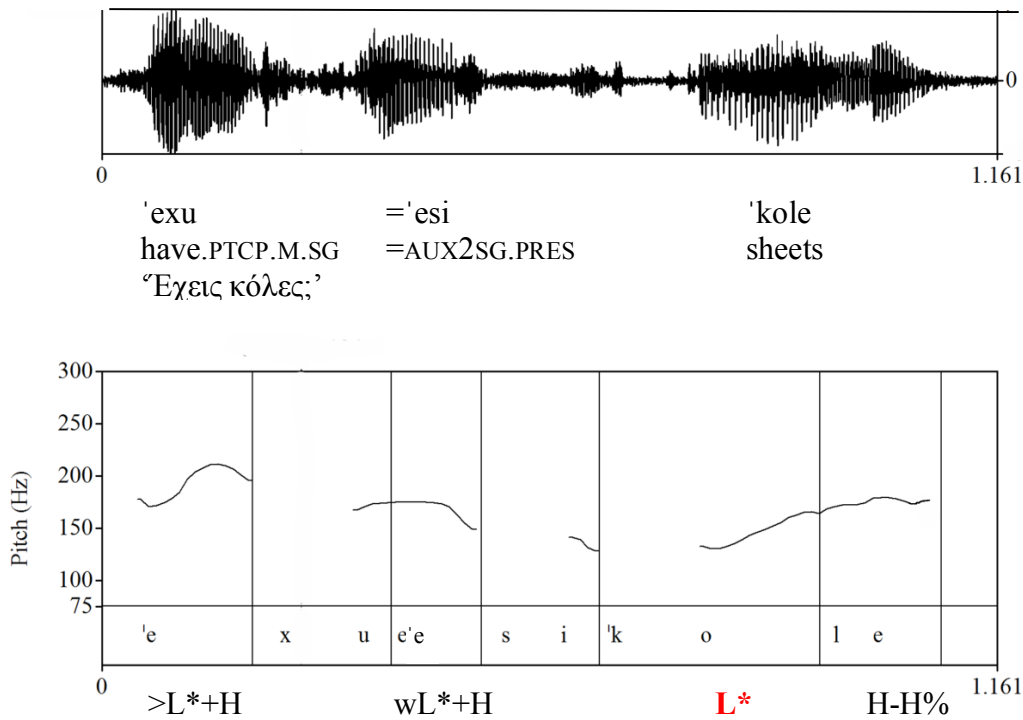
Σε αυτό το στάδιο της έρευνας δεν είναι σαφές ποιοι παράγοντες (π.χ. προσωδιακοί, μορφολογικοί, πραγματολογικοί, κοινωνιογλωσσικοί κλπ.) επηρεάζουν την επιλογή της μιας ή της άλλης βασικής μελωδίας. Φαίνεται όμως ότι το L* και το L+H* ΠΕΥ δεν αποτελούν απλώς φωνητικές πραγματώσεις της ίδιας μονάδας ενδεχομένως σε συνθήκες τονικού συνωστισμού (πρβ. Arvaniti et al. 2006), επειδή η συσχέτιση του καθενός με διαφορετικό οριακό τόνο είναι συστηματική. Η θέση αυτή ενισχύεται από την ανάλυση της μονολεκτικής ΠΕ στην Εικόνα 4, όπου ανάμεσα στα δύο επιτονικά ύψη μεσολαβούν αρκετές (= 2) άτονες συλλαβές. Ο πυρήνας παραμένει μονοτονικό L* και ο οριακός τόνος H%:

Εικόνα 4: Αντεστραμμένη μονολεκτική ΠΕ χωρίς τονικό συνωστισμό (μονοτονικός πυρήνας, υψηλός OT)

Επίσης το ίδιο μοτίβο διατηρείται σε πολικές ερωτήσεις μεγαλύτερου μήκους:

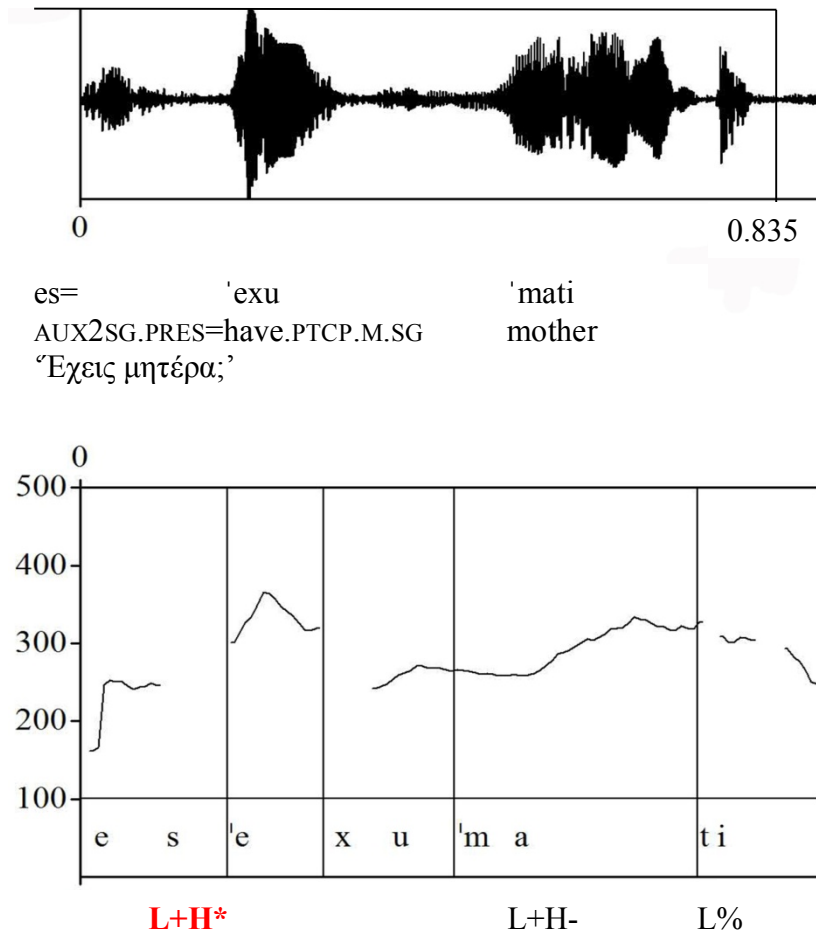
Εικόνα 5: Αντεστραμμένη πολυλεκτική ΠΕ (μονοτονικός πυρήνας δεξιά, ΦΥ στην τελευταία συλλαβή, υψηλός ΟΤ)

Στην Εικόνα 5, όπως και στην προηγούμενη, είναι φανερή η συσχέτιση του πυρηνικού τόνου με μια σταθερά ανοδική καμπύλη χωρίς τελική πτώση. Οι δύο τελευταίες εικόνες δείχνουν επομένως ότι η επιλογή επιτονικού προτύπου φαίνεται να μην επηρεάζεται από προσωδιακούς / φωνητικούς παράγοντες όπως η θέση και απόσταση των τονισμένων συλλαβών (τονικός συνωστισμός έναντι τονικής ευρυχωρίας) και η ποσότητα του τεμαχιακού υλικού (μονολεκτική ΠΕ έναντι ΠΕ μεγαλύτερου μήκους).

Το παράδειγμα της Εικόνας 5 είναι σημαντικό και για έναν ακόμη λόγο: δείχνει ότι στις αντεστραμμένες ερωτήσεις το ΠΥ βρίσκεται πράγματι στο δεξιότερο συστατικό της φράσης και όχι στο ρήμα, επιβεβαιώνοντας την αρχική υπόθεση εργασίας. Αυτό αντιτίθεται έντονα προς τις μη αντεστραμμένες ερωτήσεις όπως η παρακάτω (Εικόνα 6). Εδώ είναι το ρήμα που φέρει κανονικά το ΠΥ:

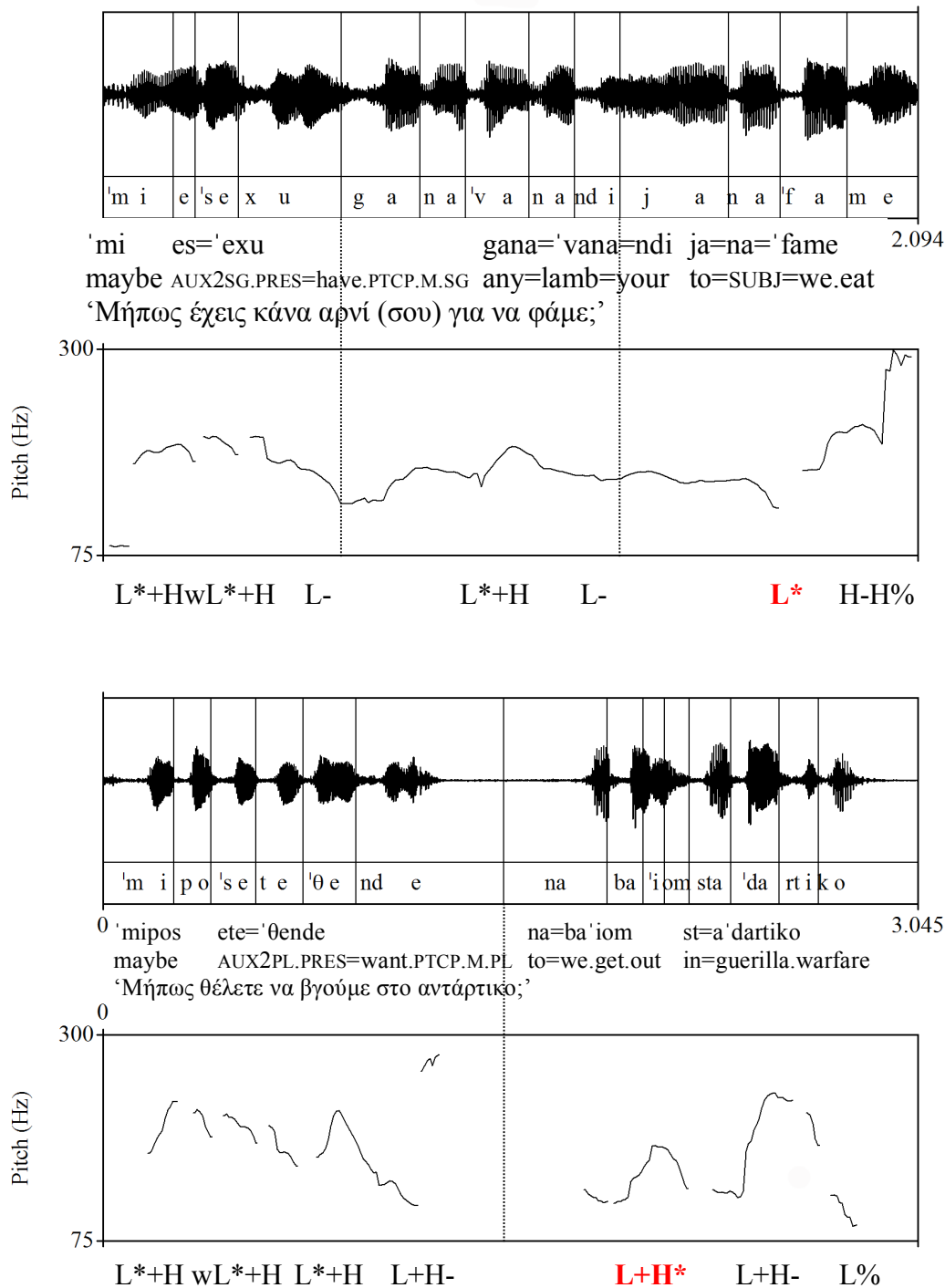
Εικόνα 6: Μη αντεστραμμένη πολυλεκτική ΠΕ (διτονικός πυρήνας στο ρήμα, ΦΥ στην τελευταία τονισμένη συλλαβή, χαμηλός ΟΤ)

Στην καμπύλη της εικόνας 6 η παρουσία του πυρήνα στο ρήμα επιτρέπει στο ΦΥ να βρίσκεται στην τελευταία τονισμένη συλλαβή (στο *má* της λέξης *máti*) σε αντίθεση με την καμπύλη της Εικόνας 5 όπου η εστίαση στο αντικείμενο *kóle* εκτοπίζει το ΦΥ στην τελευταία συλλαβή, που είναι άτονη.

Την ίδια συσχέτιση πυρηνικού ύψους με οριακό τόνο και εστίαση στο δεξί τμήμα του εκφωνήματος αντί για το κύριο ρήμα που βρίσκεται στα αριστερά έχουμε και στις παρακάτω πολικές ερωτήσεις με αρχικό ερωτηματικό μόριο. Υπενθυμίζεται ότι το μόριο απαγορεύει τη συντακτική αντιστροφή.

Εικόνα 7: Δύο πολυλεκτικές ΠΕ με αρχικό ερωτηματικό μόριο (πυρήνας στα δεξιά)

Στο πρώτο από τα δύο εκφωνήματα της Εικόνας 7 υπάρχει ο συνδυασμός L* πυρήνας με H-ΦΥ και H% ΟΤ ενώ στο δεύτερο ο συνδυασμός L+H* πυρήνας με L+H- ΦΥ και L% ΟΤ. Κατά συνέπεια τα δύο επιτονικά πρότυπα (με ή χωρίς διτονικό ΦΥ) βρίσκουν εφαρμογή και σε αυτόν επίσης τον τύπο πολικών ερωτήσεων της Τσακωνικής, που χαρακτηρίζεται από την παρουσία του αρχικού ερωτηματικού στοιχείου. Επίσης στην αρχή και των δύο εκφωνημάτων έχουμε μια σειρά από προπυρηνικά συνωστισμένα ύψη και ο πυρηνικός τόνος δεν είναι στο ρήμα της ερώτησης (το *es éxu* και το *éte thénde* αντίστοιχα) αλλά στα δεξιά. Στο πρώτο εκφωνήμα έχουμε τρεις και στο δεύτερο δύο ενδιάμεσες φράσεις (που χωρίζονται από τη

διακεκομμένη κάθετο). Μάλιστα στο δεύτερο εκφώνημα η πρώτη ενδιάμεση φράση επισημαίνεται με το φραστικό ύψος L+H- που εδώ όντως σημαίνει άνοδο συνέχειας. Στο ίδιο εκφώνημα η δεύτερη ενδιάμεση φράση είναι το προτασιακό αντικείμενο στο ρήμα *éte thénde* και εξέχουσα θέση σε αυτήν έχει το ρήμα *baíom(e)*, γεγονός που επιτρέπει στο φραστικό ύψος να ευθυγραμμιστεί με την τονισμένη συλλαβή *dá* της τελευταίας λέξης.

5. Συμπεράσματα και μελλοντικές προοπτικές της έρευνας

Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι η επιτονική ανάλυση της KNE δεν έχει δεδομένη και αυτονόητη εφαρμογή στα διαλεκτικά δεδομένα, κάτι άλλωστε που είχε επισημάνει προκαταρκτικά και η Arvaniti (2009). Αυτό ισχύει στον μέγιστο βαθμό για την Τσακωνική, η οποία ήδη σε ό,τι αφορά την τυπολογία των πολικών ερωτήσεων διαφέρει σημαντικά από την KNE. Συγκεκριμένα, ανάμεσα στα άτομα με επαρκή γνώση της διαλέκτου η συντακτική αντιστροφή είναι ένας πολύ συνηθισμένος μηχανισμός έκφρασης της ερωτηματικότητας, που εφαρμόζεται παράλληλα η συμπληρωματικά προς τους προσωδιακούς και γραμματικούς μηχανισμούς που ισχύουν και στην KNE.

Η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων της Τσακωνικής έδειξε ότι:

α) η συντακτική αντιστροφή επιβάλλει την ευθυγράμμιση του προτασιακού πυρήνα με το δεξί άκρο της επιτονικής φράσης και άρα την ταύτισή της ως προς αυτό το χαρακτηριστικό με τις ερωτήσεις με ερωτηματικό μόριο και με τις δηλώσεις. Επομένως η συντακτική και μορφολογική σήμανση των ερωτήσεων καθιστά περιττή τη συσχέτιση του πυρήνα με το ρήμα, που είναι όμως απαραίτητη στις απλές πολικές ερωτήσεις. Με άλλα λόγια οι τελευταίες διαφέρουν από τους άλλους δύο τύπους πολικών ερωτήσεων όχι μόνο στο γραμματικό υλικό που επιστρατεύουν ή στη σειρά των όρων τους αλλά και σε επίπεδο προσωδίας.

β) υπάρχουν δύο διακριτά ΠΥ στις εξ' ορισμού πολικές ερωτήσεις ευρείας εστίασης της διαλέκτου που συνδυάζονται συστηματικά με συγκεκριμένους οριακούς τόνους. Επομένως προκύπτουν στη διάλεκτο οι εξής δύο βασικές επιτονικές καμπύλες: L*H-H% και L+H*(L+)H-L%, οι οποίες βρίσκουν εφαρμογή σε όλους τους τύπους πολικών ερωτήσεων (απλές, αντεστραμμένες, με αρχικό ερωτηματικό μόριο).

Η μελλοντική ποσοτική ανάλυση και στατιστική περιγραφή των δεδομένων θα βοηθήσει να εξακριβωθούν οι πραγματολογικοί και ενδεχομένως κοινωνιογλωσσικοί παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή της μιας ή της άλλης βασικής μελωδίας για την έκφραση της πολικής ερωτηματικότητας και θα δείξει αν πράγματι η μεταξύ τους διαφορά είναι διαφορά με σημασία, δηλαδή φωνολογική.

Συγκεκριμένα, εμπειρικός έλεγχος απαιτείται για τις δύο παρακάτω ευλογοφανείς υποθέσεις: α) η προσωδιακή ομοιότητα των συντακτικά αντεστραμμένων ΠΕ με τις δηλώσεις εδράζεται πραγματολογικά στην εντύπωση του ερωτώντος ατόμου ότι είναι πιθανότερο να λάβει καταφατική απάντηση, β) οι δύο διαφορετικές βασικές μελωδίες για τις ΠΕ της Τσακωνικής προκύπτουν σε κοινωνιογλωσσικό επίπεδο ως αποτέλεσμα υβριδισμού ή ανασυνδυασμού υψών μεταξύ ενός δάνειου από την KNE προσωδιακού προτύπου που συμμετέχει με έναν χαμηλό πυρήνα και έναν χαμηλό οριακό τόνο (L* και L% αντίστοιχα) και ενός κληρονομημένου αλλά προφανώς αμάρτυρου σήμερα προσωδιακού προτύπου που συμμετέχει με έναν διτονικό πυρήνα και έναν υψηλό οριακό τόνο (L+H* και H% αντίστοιχα).

Βιβλιογραφία

- Arvaniti, A., Ladd, D.R. & Mennen, I. (2006) Phonetic Effects of Focus and “Tonal Crowding” in Intonation: Evidence from Greek Polar Questions. *Speech Communication* 48: 667-696.
- Arvaniti, A. (2009) Greek Intonation and the Phonology of Prosody: Polar Questions Revisited. In: *Proceedings of the 8th ICGL*. Ioannina: University of Ioannina, 14-29.

- Arvaniti, A. & Baltazani, M. (2005) Intonational Analysis and Prosodic Annotation of Greek Spoken Corpora. In: S.-A. Jun (Ed.), *Prosodic typology: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press, 84-117.
- Baltazani, M. (2006) Evidence for the L- phrase Accent from Polar Questions in Greek and the Structure of Non-final Intermediate Phrases. Oral presentation at *TIE2*, Berlin.
- Baltazani, M. (2007) Intonation of Polar Questions and the Location of Nuclear Stress in Greek. In: C. Gussenhoven & T. Riad (Eds.), *Tones and tunes. Volume 2*. Berlin: Mouton de Gruyter, 387-405.
- Beckman, M.E., Hirschberg, J. & Shattuck-Hufnagel, S. (2005). The Original ToBI System and the Evolution of the ToBI Framework. In: S.-A. Jun (Επιμ.), *Prosodic typology: the phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press.
- Costakis, Th. (1986-1987) *Dictionary of the Tsakonian dialect* (3 volumes). Athens: Academy of Athens.
- Grice, M., Ladd, D.R. & Arvaniti, A. (2000) On the Place of Phrase Accents in Intonational Phonology. *Phonology* 17: 143-185.
- Gryllia, S., Arvaniti, A., Baltazani, M., Adamou, E., Terkourafi, M., Vergis, N. & Tsiplakou, S. (2011) Identification and Social Evaluation of Dialectal Greek Intonation. Oral presentation at the *10th International Conference on Greek Linguistics*. Komotini: Democritus University of Thrace.
- Ladd, D.R. (2008) *Intonational phonology*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liosis, N. (2007) *Γλωσσικές επαφές στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Liosis, N. (2017) Auxiliary Verb Constructions and Clitic Placement: Evidence from Tsakonian. *Journal of Greek Linguistics* 17 (1): 37-72.
- Nespor, M. (1999) *Φωνολογία*. Προσαρμογή Α. Ράλλη & Μ. Νέσπορ. Αθήνα: Πατάκης.
- Papazachariou, D. (1998) *Language variation and the social construction of identity: The sociolinguistic role of intonation among adolescents in Northern Greece*. Ph.D. thesis. Colchester: University of Essex.
- Papazachariou, D. (2004) Intonation Variables in Greek Polar Questions. In: P. Gilles & J. Peters (Eds.), *Graphematische Systemanalyse als Grundlage der historischen Prosodieforschung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 191-217.
- Papazachariou D. & Archakis, A. (2001) The Dialectal Role and Discourse Function of Six Semantic-intonation Variables in Northern Greece. In: A. Ralli, B. Joseph & M. Janse (Eds.), *Proceedings of the First International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: Patras University Press, 223-236.
- Pierrehumbert, J. (1980). *The phonology and phonetics of English intonation*. Ph.D. thesis. Massachusetts, MIT.
- Silverman, K., Beckman, M.E., Pitreli, J., Ostendorf, M., Whightman, C., Price, P., Pierrehumbert, J. & Hirschberg, J. (1992). ToBI: a Standard for Labelling English Prosody. *ICSLP* 2: 867-70.
- Tsiplakou, S., Arvaniti, A., Baltazani, M., Adamou, E., Gryllia, S., Terkourafi, M., Themistocleous, Ch., Vergis, N., Armosti, S. (2011) Intonational Variation in Polar and wh-questions Across Seven Varieties of Greek. Oral presentation at the *6th International Conference on Language Variation in Europe*. Freiburg, Germany.
- Tzitzilis, Ch. (2014) Archaisms in Modern Dialects. In: G. Giannakis (Ed.), *Encyclopedia of Ancient Greek language and linguistics*. Leiden-Boston: Brill Academic Publishers, 158-171.